

پردیس دانشگاهی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان :

بررسی فقهی و حقوقی هزینه های دادرسی در دعاوی مالی و غیر مالی در محاکم قضایی

استاد راهنما

دکتر علیرضا رستمی

نگارنده

ثریا قرباندوست

تابستان ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پردیس دانشگاهی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان :

بررسی فقهی و حقوقی هزینه های دادرسی در دعاوی مالی و غیر مالی در محاکم قضایی

استاد راهنما

دکتر علیرضا رستمی

نگارنده

ثریا قرباندوست

تابستان ۱۳۹۶

ث

تاریخ: ۱۳۹۶، ۷، ۱۸

شماره: ۹۴۱۸۸۹

پیوست:

بشک

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه قم

« صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد »

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه الشریف»

جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد خانم: ثریا قربان دوست رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی
شماره دانشجویی: ۹۴۸۴۰۶۲۰۳۱

تحت عنوان: بررسی فقهی و حقوقی هزینه های دادرسی در دعاوی مالی و غیر مالی در محاکم قضایی
با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ: ۱۳۹۶/۰۷/۱۱ تشکیل گردید در این جلسه، پایان
نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت ○ قرار نگرفت ○ و نامبرده نمره با عدد ۱۸ با حروف هجری
با درجه: عالی ○ خیلی خوب ○ خوب ○ متوسط ○ مردود ○ دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	امضاء
آقای دکتر علیرضا رستمی قفس آبادی	استاد راهنما	استادیار	
آقای دکتر محمدجواد حیدری خراسانی	استاد ناظر	استادیار	
آقای دکتر عبدالله امیدی فرد	نماینده تحصیلات تکمیلی و ناظر شکلی	دانشیار	

دستگاه خودکشی

مدیر تحصیلات تکمیلی
نام و امضاء:

معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده
نام و امضاء:

ماده ۲۳ آیین نامه کارشناسی ارشد سال ۱۳۹۴: نمره پایان نامه در میانگین کل محاسبه نمی شود و ارزشیابی آن به صورت کیفی و به شرح زیر انجام می شود.

- مردود (کمتر از ۱۴)
- متوسط (۱۴-۱۵)
- خوب (۱۶-۱۷)
- خیلی خوب (۱۸-۱۸/۹۹)

نشانی:
قم، جاده قدیم اصفهان،
دانشگاه قم
کدپستی: ۳۷۱۶۱۴۶۶۱۱
تلفن: ۲۸۵۳۳۱۱
دورنویس:
معاونت آموزشی ۲۸۵۵۴۸۴
معاونت اداری ۲۸۵۵۴۸۶
معاونت دانشجویی ۲۸۵۵۴۸۸

مدیریت تحصیلات تکمیلی

«تعهد نامه اصالت پایان نامه»

اینجانب: **ثریا قرباندوست** به شماره دانشجویی: **۹۴۸۴۰۶۲۰۳۱**

دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته: **فقه و مبانی حقوق اسلامی** که در تاریخ: **۱۳۹۶/۰۷/۱۲** از پایان نامه خود تحت عنوان: **بررسی فقهی و حقوقی هزینه های دادرسی در دعاوی مالی و غیر مالی در محاکم قضایی** با کسب نمره **۸۰/۱۰۰** و درجه **خیب** دفاع نموده‌ام، بدین وسیله متعهد می‌شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می‌پذیرم و دانشگاه قم مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی اینجانب هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

صحت امضای دانشجو مورد تایید است.

ناظر و نماینده تحصیلات تکمیلی

نام و نام خانوادگی:
تاریخ و امضاء:

نام و نام خانوادگی متعهد:

تاریخ و امضاء:

تقدیم به

سرور و مولایم حضرت حجۀ بن الحسن العسگری(عج) روحی له الفداء.

تقدیم به محضر شهدا به پاس تعبیر عظیمشان از کلمه ایثار و از خودگذشتگی، به پاس قلبهای بزرگشان که رفتند تا سرگردانی و ترس در پناهمشان به شجاعت بدل گردد و به پاس محبت‌های بی‌دریغشان که هرگز فروکش نمی‌کند...

تقدیم به برادر شهیدم صفرعلی قرباندوست به پاس آنکه به من آموخت مداد علما و فقها همچون خون شهدا اثربخش و ماندگار است.

در غربت سرد خویش تنها ماندیم

عمریست که از حضور او جاماندیم

مائیم که در غیبت کبری ماندیم!

او منتظر است، تا همه برگردیم

تشکر و قدردانی

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»

حال که این رساله به لطف الهی و با همراهی اساتید بزرگوار به پایان رسیده است بر خود فرض می‌دانم مراتب تشکر و قدردانی خود را از اساتید بزرگوار و عزیز که در تدوین و تهیه آن یاری نموده‌اند، ابراز نمایم.

در ابتدا از استاد راهنمای گرانقدر جناب دکتر علیرضا رستمی که با راهنمایی و ارشادات ارزنده در جهت تنظیم و نوشتن این موضوع اینجانب را یاری نموده اند تشکر و قدردانی نموده و سپس از دکتر محمد نوذری که به عنوان استاد مشاور در انتخاب موضوع پایان‌نامه دعوتم را اجابت نموده و به بررسی فقهی و حقوقی موضوع مورد نظر ترغیب و تشویق نموده‌اند و در آخر از همسر و فرزندان عزیزم که در راه رسیدن به اهدافم، مرا بسیار یاری نمودند؛ کمال تشکر و قدردانی به عمل می‌آید. امید است مطالب ارائه شده در این نوشتار اول مورد قبول درگاه باریتعالی جَلَّتْ عظمته قرار گرفته و سپس به نوبه خود برای جامعه حقوق و حقوق‌گران مفید واقع گردد.

چکیده

یکی از مشکلات شایع در محاکم قضایی و دادگستری ها این است که طبق قانون در مراحل مختلف رسیدگی به دعاوی مالی و غیرمالی هزینه دادرسی اخذ می شود. بیشتر افرادی که مورد ظلم واقع شده اند مال باختگانی هستند که باید هزینه های هنگفتی نیز برای اقامه دعاوی خود بپردازند، اما به دلیل عدم توانایی مالی هزینه ای برای پرداخت ندارند. هر چند قانون گذار، دعاوی اعسار را برای حل این مشکل پیش بینی نموده است، اما رسیدگی به این موضوع به زمانی طولانی نیاز دارد و قضات دادگاه ها در بسیاری از موارد دعوی اعسار را نمی پذیرند، که همین امر باعث انصراف صاحبان دعاوی از ادامه رسیدگی می شود و حقوق آنان تضییع می گردد. هر چند حاکم اسلامی با اختیاراتی که دارد از طریق دولت (قوای سه گانه) می تواند هزینه هایی را به طور مستقیم یا غیر مستقیم به عنوان مالیات از طریق اعمال قانون اخذ نماید؛ اما اخذ این هزینه ها برای قضاوت و دادرسی، از مسائلی و معضلات است که امروزه با آن مواجهیم. مطابقت موضوع اجرت در قضاوت با اخذ هزینه های دادرسی در بدو رسیدگی، دور از انصاف و عدالت قضایی است. چنانچه در مراحل مختلف رسیدگی به پرونده، خسارتی به محاکم قضایی وارد شده باشد این وجوہات باید به صورت محدود آن هم بعد از اتمام رسیدگی به دعاوی و محکوم له واقع شدن خواهان پرونده، از مسبب آن (محکوم علیه) اخذ شود. بنابراین هزینه های دریافتی باید کاملاً متناسب با سرمایه‌ی تلف شده قوه قضائیه باشد. در غیر اینصورت نوعی درآمدزایی در دعاوی حقوقی بوجود می آید. بدیهی است که هزینه های واریزی به خزانه دولت هرگز به ارباب رجوع اعاده نمی شود و از آنجایی که برقراری عدالت قضایی در جامعه حق همه مردم است، نباید حقوق مردم در این زمینه پایمال گردد. این پایان نامه فرصتی شد تا، جواز شرعی بودن اخذ هزینه های دادرسی در دعاوی مالی و غیر مالی را از منظر فقهی و حقوقی بررسی کنیم. امید است که این تحقیق راه را برای ادامه بررسی ها هموار نموده و طوری ادامه یابد که در آینده ای نه چندان دور، مردم بتوانند با آسودگی خاطر بیشتری جهت تظلم و دادخواهی، به محاکم و دادگستری ها مراجعه نموده و احقاق حق نمایند.

کلمات کلیدی: دعاوی مالی و غیر مالی، هزینه های دادرسی، محاکم قضایی، عدالت قضایی، اخذ اجرت، دادخواهی

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۸	فصل اول: کلیات
۹-۱	۱-۱- طرح موضوع و اهمیت آن
۹-۲	۲-۱- پیشینه تحقیق
۱۰-۳	۳-۱- تعریف مسأله و بیان سؤالهای اصلی تحقیق
۱۰-۴	۴-۱- فرضیه‌ها
۱۱-۵	۵-۱- شیوه تحقیق
۱۱-۶	۶-۱- روش گردآوری
۱۱-۷	۷-۱- بهره‌وران تحقیق
۱۱-۸	۸-۱- اهداف تحقیق
۱۱-۹	۹-۱- تقسیم‌بندی کلی مباحث
۱۲-۱۰-۱	۱۰-۱- مفهوم شناسی
۱۲-۱۰-۱-۱	۱-۱۰-۱- هزینه دادرسی
۱۲-۱۰-۱-۲	۲-۱۰-۱- دعوی
۱۳-۱۰-۱-۳	۳-۱۰-۱- مالی
۱۴-۱۰-۱-۴	۴-۱۰-۱- دعاوی غیر مالی
۱۴-۱۰-۱-۵	۵-۱۰-۱- اعسار و معسر
۱۴-۱۰-۱-۶	۶-۱۰-۱- اجرت در قضاوت
۱۶	فصل دوم: هزینه‌ها و نحوه محاسبه و وصول آنها
۱۷-۱-۲	۱-۲- هزینه‌ها و نحوه محاسبه و وصول آنها
۱۷-۲-۲	۲-۲- مفهوم هزینه‌ها
۱۸-۳-۲	۳-۲- اقسام هزینه‌ها و نحوه محاسبه و وصول آنها
۱۸-۱-۳-۲-۱	۱-۳-۲- هزینه‌های دادرسی
۱۸-۱-۳-۲-۱-۱	۱-۳-۲-۱- هزینه برگه‌ایی که به دادگاه داده می‌شود
۱۹-۲-۱-۳-۲-۲	۲-۱-۳-۲- هزینه احکام
۲۱-۳-۱-۳-۲-۳	۳-۱-۳-۲- هزینه قرارها
۲۱-۴-۱-۳-۲-۴	۴-۱-۳-۲- هزینه امور حسبی
۲۲-۲-۳-۲	۲-۳-۲- هزینه دفتر

۲۳-۳-۳-۲	مالیات حق الوکاله و حق (سهم) تعاون و هزینه کانون وکلا	۲۳
۲۳-۳-۳-۲-۱	مالیات حل الوکاله	۲۳
۲۳-۳-۳-۲-۲	سهم صندوق تعاون و هزینه کانون وکلا	۲۵
۲۳-۳-۴-۲	میزان تمبر حق الوکاله وکلا و مشاوران حقوقی	۲۵
۲۳-۳-۴-۱	قواعد محاسبه	۲۵
۲۳-۳-۴-۲	عدم پرداخت تمبر وکالتی و اقدام قانون گذار	۳۱
۲۳-۳-۵	هزینه انتشار آگهی	۳۱
۲۳-۳-۶	هزینه اجراء (حق الاجراء)	۳۲
۲۳-۳-۶-۱	حق اجرای حکم	۳۲
۲۳-۳-۶-۲	سایر هزینه ها	۳۳
۲۳-۳-۶-۳	مسائل متفرقه در بحث هزینه ها	۳۳
۲۳-۳-۴-۲	جدول هزینه های دادرسی و مستندات قانونی آنها	۳۵
۲۳-۳-۵	مفهوم اعسار و موارد معافیت از پرداخت هزینه دادرسی	۳۷
۲۳-۳-۵-۱	عدم تمکن خواهان برای پرداخت هزینه دادرسی و طرح دعوی اعسار	۳۸
۲۳-۳-۵-۲	معافیت از پرداخت هزینه دادرسی به حکم قانون	۳۹
۲۳-۳-۵-۱	اشخاصی که به حکم قانون از پرداخت هزینه دادرسی معاف میشوند	۴۱
۲۳-۳-۵-۳	آثار صدور حکم به قبول اعسار	۴۳
۲۳-۳-۴-۲	فصل سوم: دعاوی مالی و غیرمالی و ضابطه تشخیص هر کدام و مصادیق آنها	۴۴
۲۳-۳-۱	دعاوی مالی و غیرمالی و ضابطه تشخیص هر کدام و مصادیق آنها	۴۵
۲۳-۳-۲	تعریف مال و متفرعات آن	۴۵
۲۳-۳-۱-۲	مصادیق مال	۴۶
۲۳-۳-۲-۲	حقوق مالی و غیرمالی مصادیق آنها	۴۶
۲۳-۳-۲-۱-۲	حق مالی	۴۶
۲۳-۳-۲-۲-۲	حق غیرمالی	۴۸
۲۳-۳-۳	ضابطه تشخیص دعاوی مالی از غیرمالی و ضرورت فایده شناخت آنها	۴۸
۲۳-۳-۱	ضابطه تشخیص دعاوی مالی از غیرمالی	۴۸
۲۳-۳-۲	ضرورت و فایده شناخت دعاوی مالی و غیرمالی	۴۹
۲۳-۳-۳	آثار تقویم خواسته	۵۱
۲۳-۳-۴	تقویم خواسته که مختص دعاوی مالی است دارای چهار اثر مهم می باشد	۵۲
۲۳-۳-۴	اقسام دعاوی مالی و غیرمالی و مستندات هر کدام	۵۳

۵۴	۳-۴-۱ - مصادیق دعاوی مالی
۵۴	۳-۴-۱-۱ - دعاوی ناشی از عقود و قراردادها و تعهدات
۵۵	۳-۴-۱-۲ - دعاوی مالی مربوط به امور حسبی
۵۶	۳-۴-۱-۳ - دعاوی مالی مربوط به روابط موجر و مستأجر
۵۶	۳-۴-۱-۴ - دعاوی مالی مربوط به خانواده
۵۶	۳-۴-۱-۵ - سایر دعاوی مالی
۵۷	۳-۴-۲ - مصادیق دعاوی غیرمالی
۵۷	۳-۴-۲-۱ - دعاوی غیرمالی مربوط به روابط موجر و مستأجر
۵۸	۳-۴-۲-۲ - دعاوی غیر مالی مربوط به ثبت احوال
۵۸	۳-۴-۲-۳ - دعاوی غیرمالی مربوط به امور حسبی
۵۹	۳-۴-۲-۴ - دعاوی غیرمالی مربوط به امور خانواده
۶۰	۳-۴-۲-۵ - سایر دعاوی غیرمالی
۶۱	۳-۵ - دعوی اعسار
۶۲	۳-۶ - منظور از اعسار و اقسام آن
۶۲	۳-۶-۱ - چند نکته در خصوص حکم اعسار
۶۴	۳-۷ - نحوه درخواست و پذیرش حکم اعسار
۶۴	۳-۸ - مزایای صدور حکم اعسار
۶۵	۳-۹ - معایب اعسار
۶۶	۳-۱۰ - ارائه چند بخشنامه قوه قضاییه مبنی بر افزایش هزینه ها
۶۶	۳-۱۰-۱ - بخشنامه شماره ۱۹۵۳/۱۰۰/۱۰۰۰-۱۳۹۳
۶۷	۳-۱۰-۲ - بخشنامه شماره ۴۴۶۳/۹۰۰/۹۰۰-۱۳۹۵
۷۰	۳-۱۱ - آمار ارائه شده از اداره آنفورماتیک در مورد رد دعوی اعسار
۷۲	۳-۱۲ - چند نمونه از آراء رد دعوی اعسار
۷۲	۳-۱۲-۱ - نمونه اول
۷۳	۳-۱۲-۲ - نمونه دوم
۷۴	۳-۱۲-۳ - نمونه سوم
۷۵	فصل چهارم: اخذ اجرت در قضاوت و دادخواهی از منظر شرع و قانون
۷۶	۴-۱ - اجرت در قضاوت از منظر آیات
۷۶	۴-۱-۱ - سوره بقره آیه ۱۸۸
۷۸	۴-۱-۲ - سوره مائده آیه ۴۱

- ۷۹.....۳-۱-۴ - سوره نساء ، آیه ۶۰.....
- ۸۰.....۱-۳-۱-۴ - محدوده حرمت رشوه.....
- ۸۰.....۲-۳-۱-۴ - حکم رشوه زمانی که گرفتن حق منوط به آن باشد.....
- ۸۱.....۳-۳-۱-۴ - اجرت بر قضاء.....
- ۸۱.....۴-۳-۱-۴ - تفاوت بذل مال و اجرت.....
- ۸۱.....۵-۳-۱-۴ - اختصاص حکمی یا غیر حکمی رشوه.....
- ۸۲.....۶-۳-۱-۴ - ارتزاق از بیت المال.....
- ۸۵.....۷-۳-۱-۴ - حکم ارتزاق قاضی از بیت المال.....
- ۸۶.....۴-۱-۴ - وجهه اعتباری آیات بر اخذ اجرت.....
- ۸۶.....۲-۴ - اجرت در قضاوت از منظر روایات.....
- ۸۷.....۱-۲-۴ - صحیحہ ی عمار بن مروان.....
- ۸۷.....۲-۲-۴ - روایت یوسف بن جابر.....
- ۸۸.....۳-۲-۴ - صحیحہ ی عبدالله بن سنان.....
- ۸۹.....۴-۲-۴ - سید رضی از نهج البلاغه.....
- ۹۰.....۵-۲-۴ - انواع اموالی که میان مسلمانان تقسیم می شود.....
- ۹۰.....۱-۵-۲-۴ - مالیات های ثابت.....
- ۹۲.....۲-۵-۲-۴ - مالیاتهای متغیر.....
- ۹۲.....۶-۲-۴ - وجهه اعتباری روایات.....
- ۹۳.....۳-۴ - اخذ اجرت بر قضاوت از منظر فقه.....
- ۹۳.....۱-۳-۴ - دیدگاه آیت الله العظمی بروجردی.....
- ۹۴.....۲-۳-۴ - دیدگاه حضرت آیت الله العظمی مرحوم خویی(ره).....
- ۹۴.....۳-۳-۴ - دیدگاه شیخ انصاری.....
- ۹۵.....۴-۳-۴ - دیدگاه حضرت آیت الله خمینی.....
- ۹۵.....۵-۳-۴ - دیدگاه مرحوم والد.....
- ۹۶.....۴-۴ - بحث اخذ اجرت بر شهادت از نظر شیخ طوسی و شیخ انصاری.....
- ۹۶.....۱-۴-۴ - وجود ابهام در عبارت مبسوط.....
- ۹۶.....۲-۴-۴ - نقل عبارات اهل سنت درباره اجرت بر شهادت.....
- ۹۷.....۳-۴-۴ - نحوه تلقی از مسأله در فقه اهل سنت و فقه شیعه.....
- ۹۸.....۴-۴-۴ - تأکید اهل سنت بر توانایی مالی.....
- ۹۹.....۵-۴-۴ - تفاوت قضا و شهادت از نظر منصب اجتماعی.....

۹۹.....	۶-۴-۴- استعمال قضاوت همانند شهادت
۱۰۰.....	۷-۴-۴- بررسی تعلیقۀ شیخ طوسی
۱۰۱.....	۸-۴-۴- عبارات مبسوط در اخذ اجرت بر قضا
۱۰۱.....	۹-۴-۴- نقد متعین شدن قضا
۱۰۳.....	۱۰-۴-۴- بررسی کلام صاحب جواهر
۱۰۳.....	۵-۴- وجهه اعتباری و نتایج حاصل از اجرت در قضاوت از منظر فقه
۱۰۴.....	۶-۴- قصد اخذ اجرت یا تبرعی بودن آن در دادرسی
۱۰۴.....	۱-۶-۴- دادرسی در اسلام رایگان است
۱۰۶.....	۲-۶-۴- اختصاص هزینه برای دادرسی در شرع
۱۰۶.....	۱-۲-۶-۴- نتایج اصل ۳۴ قانون اساسی
۱۰۶.....	۳-۶-۴- دادرسی در دولت‌های امروزی و هزینه های آن
۱۰۸.....	۴-۶-۴- هزینه مقدمات تشکیل پرونده
۱۰۹.....	۵-۶-۴- قاعده اتلاف و تسبیب در دادگاهها
۱۱۰.....	۶-۶-۴- قاعده تسبیب
۱۱۲.....	۷-۶-۴- عدم ضمان دادگستری ها و دستگاه قضا در استرداد وجوه اخذ شده
۱۱۳.....	۷-۴- چند نمونه از فتاوا در مورد هزینه های دادرسی
۱۱۵.....	۸-۴- استمداد یک حقوقدان از فقه‌های شورای نگهبان
۱۱۷.....	۹-۴- نتیجه گیری
۱۲۰.....	منابع

فهرست جدول ها

۱. جدول هزینه های دادرسی به استناد مواد قانونی آنها ۳۵
- ۲- جدول تعرفه های قانون بودجه سال ۱۳۹۵ ۶۸
۳. جدول تعداد دادنامه مرتبط با خواسته اعسار از پرداخت هزینه های دادرسی ۷۰

مقدمه

قضاوت و عدالت دو همزاد تاریخی هستند که از ابتدای خلقت تاکنون، انسانها به دنبال آن بوده‌اند؛ قرآن کریم نیز با بیان کلمه «إِغْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى»^۱ رسیدن به تقوا را در گرو عدالت قرار داده است؛ که لازمه اجرای عدالت، قانون عادلانه و قاضی عادل می باشد.

از دیدگاه قرآن ارزش انسان در گرو اجرای عدالت است «أُولُوا الْعِلْمِ قَاتِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»^۲ لذا حقیقت توحید نیز در کنار قیام به قسط یعنی اجرای عدالت تعریف شده است.

عدالت قضایی از دیدگاه فقهی و حقوقی حائز اهمیت است زیرا اولاً: منشاء قانون است و باید‌ها و نبایدهای قانونی از آن سرچشمه می‌گیرد و ثانیاً: معیار و ملاک برای وضع قانون است و ثانیاً: مقصد و هدف اجرای قانون است یعنی قانون را پیاده می‌کنیم برای اینکه به عدالت برسیم. عدالت دارای ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که در این میان عدالت قضایی (و رسیدگی به دعاوی مردم) از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و دستگاه قضایی دارای نقش بی‌بدیل می‌باشد، به گونه‌ای که می‌گویند محک و معیار تمدن یک جامعه، دستگاه قضایی آن جامعه است و اگر می‌خواهید بدانید در جامعه‌ای عدالت و امنیت قضایی حکم فرماست از دادگستری‌های آن کشور بازدید کنید.

همانگونه که رهبر معظم انقلاب حضرت آیه‌الله خامنه‌ای «مدّ ظلّه» در بیانات خود در مورد ضرورت خدمت‌رسانی و اجرای عدالت می‌فرمایند: «... باید کاری کنند که مردم طعم شیرین خدماتی را که در کشور انجام می‌گیرد بچشند؛ در هیچ نقطه‌ای از کشور فقیر نباشد، عدالت برقرار باشد، فساد نباشد، افراد مفسد از دستگاههای تصمیم‌گیری طرد شوند و امکان دخالت پیدا نکنند.»^۳ لذا احکام قضایی که از سوی قضات محترم دادگاهها صادر می‌شود به‌گونه‌ای نباشد که مردم را از ادامه روند رسیدگی و احقاق حقشان بازدارد. و متمدان و متجاسران به حقوق و امنیت مردم را بر آن ترغیب کند تا فکر جسارت و تجاوز در سر بپروراند و در چنین صورتی است که آراء قضایی نمی‌تواند رضایت خاطر جامعه را تأمین کند و افراد بدون اطمینان خاطر و بدون آرامش و با دغدغه‌هایی که با آن دست و پنجه نرم می‌کنند به محاکم مراجعه می‌کنند، حال آنکه دادخواهی حق مسلم هر فرد است و نمی‌توان با اخذ هزینه‌های هنگفت و افزایش سالانه آن مردم را از رفتن به محاکم منع نمود. یا دادخواهی و اجرای عدالت را موکول و منوط به پرداخت هزینه‌های دادرسی نمود که خود نمونه‌ای از ممانعت مراجعه به دادگاههایی است که مردم بدون قید و شرط حق مراجعه به آن را دارند.

۱. آیه ۸ سوره مائده.

۲. آیه ۱۸ سوره آل عمران.

۳. قاموس عدالت، ۸۴/۳/۳ سخنرانی مقام معظم رهبری با خانواده‌های شهدا.

فصل اول

کلیات

۱-۱- طرح موضوع و اهمیت آن

همه افراد مردم حق دارند تا با مراجعه به محاکم و دادگاهها برای گرفتن حقوق مسلم خود از کسی که به او ظلم نموده دادخواهی نمایند و هیچ کس را نمی توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه و تظلم خواهی را دارد از آن منع کرد.

برقراری نظم و امنیت و عدالت و دادخواهی حق مسلم افراد جامعه است زیرا یک دعوی حقوقی ساده بعضاً مشاهده شده که منجر به ارتکاب جرم و به هم ریختن نظم عمومی می شود چون کسانی که برای رفع تظلم به محاکم قضایی مراجعه می کنند اکثر مال باختگانی هستند که به نوعی مورد ظلم واقع شده اند. حال با این اوصاف که مال باخته اگر در بدو تظلم و دادخواهی بخواهد هزینه های مالی هنگفت برای استیفای حقوق از دست رفته خود بپردازد، که توان پرداخت آن را ندارد، معضل را مضاعف می نماید هرچند قانونگذار دعوی اعسار را مطرح می نماید ولی در بسیاری از موارد که دعوی اعسار توان دادگاهها را گرفته و زمان زیادی به طول می انجامد، چه خوب بود تا چاره ای برای شکل دادرسی و راه شایسته تری برای کسری بودجه و کم کردن هزینه های دادرسی یا حداقل در همان حدی که در قانون اساسی آمده هزینه اخذ می شد! تا مردم برای برقراری عدالت قضایی دچار ناهنجاری های ناشی از افزایش نرخ هزینه های دادرسی و حاصل ضرب آن بر سر دادخواهی که حق مسلم و اساسی مردم ایران است و هر روز به مانع بزرگتری تبدیل می شود، پیدا می نمود. لذا تحقیق پیرامون هزینه های دادرسی یکی از ضروریاتی بود که اینجانب را بر آن داشت تا پیرامون شرعی بودن و عدم مشروعیت اخذ این وجوهات که مردم ناگزیر از پرداخت آن به عنوان هزینه های دادرسی می شوند، بگنجانم، تا شاید راه حلی برای این امر و شرحی بر استدراک مسایل و یا کاربردی کردن آن در مرحله اجرایی به وجود آورد.

۱-۲- پیشینه تحقیق

بر طبق ماده ۵۰۲ و ۵۰۳ قانون آیین دادرسی مدنی از خواهان (شاکی) پرونده وجوهاتی به عنوان هزینه های دادرسی اخذ می شود ولی در مورد شرعی بودن یا عدم مشروعیت آن تاکنون تحقیقی نشده و فاقد پیشینه قبلی می باشد لذا دانشجو این مهم را بر عهده دارد تا با تلفیق موارد شرعی و فقهی و قانونی تحقیقی جامع و کاربردی ارائه نماید که بررسی شود در کشور شیعی و مسلمان ایران دعاوی و قضاوت باید بدون اجرت و مزد و اخذ هزینه اولیه باشد - چون اجرت آن در پایان رسیدگی به دعاوی در مرحله اجرای احکام به صورت نیم عشر دولتی اخذ می گردد.

۱-۳- تعریف مسأله و بیان سؤالات اصلی تحقیق

در این تحقیق محقق می‌کوشد تا با توجه به اصل ۳۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «که دادخواهی حق مسلم هر فرد است...» این سؤال را مطرح کند که آیا دادرسی و تظلم در شرع و دولت‌های امروزی هزینه دارد؟ و اخذ این هزینه‌ها و افزایش سالانه آن باید مردم را از رفتن به محاکم و دادگستری بازداشته و منع کند یا اینکه اخذ اجرت جهت تظلم و دادخواهی جزء ضروریات قضایی است یا اینکه دعاوی در اسلام تبرعی است و هزینه‌ای ندارد و یا چنانچه هزینه‌ای داشته باشد فقط در حدی است که قانون معین کرده است؟ آیا در قضاوت اخذ هر وجهی رشوه محسوب می‌گردد و حرام است؟ و یا اینکه برای هزینه‌های دادرسی در دعاوی مالی و غیرمالی چه حکمی وجود دارد و جواز شرعی بر اخذ آن وجود دارد؟ اینها سؤالاتی است که محقق می‌کوشد از طریق مراجع دینی یا فقهای شورای نگهبان قانون اساسی که عهده دار تشخیص و مطابقت کلیه قوانین با موازین اسلامی می‌باشند، با بررسی فقهی حقوقی و کاربردی نسبت به جواز مشروعیت یا عدم مشروعیت پاسخ مناسبی برای آن بیابد.

۱-۴- فرضیه‌ها

الف) با وجود وصول درآمدهای مقرر شرعی، حکومت اسلامی مجاز نیست تا برای قضاوت - که از واجبات است- قبل از رسیدگی به دعاوی وجهی به عنوان هزینه‌های دادرسی از مدعی یا مجنی علیه و در صورت فوت او از ورثه او دریافت نماید و جواز شرعی نسبت به مطالبه آن ندارد.

ب) طبق قوانین جاری، اساس هزینه‌های دادرسی، ارزش خواسته است و ارتباطی به تشکیل پرونده ندارد و چه بسا پرداخت این هزینه‌های هنگفت صاحبان حق را از طرح دعوی منصرف و از اجرای عدالت مأیوس سازد. این دادخواهی به جهت عدم توان پرداخت هزینه‌های مزبور غیرشرعی و مخالف موازین دینی و اسلامی است.

ج) با توجه به یکسان بودن هزینه‌ها و مقدمات تشکیل پرونده در کلیه دعاوی توجیه منطقی و شرعی وجود ندارد که دعاوی به مالی و غیرمالی تقسیم شود در حالیکه هزینه‌های دادرسی یکسانی در هر دو دعوی که یکی سریعاً رسیدگی می‌شود و دیگری چندین سال به طول می‌انجامد، وصول می‌شود. لذا نباید برای دادخواهی و تظلم در بدو امر از اشخاص هزینه دریافت شود. دریافت هزینه دادرسی در ابتدای رسیدگی به پرونده‌های حقوقی و جزایی برای مراجعین که مورد تظلم واقع شده‌اند، نه تنها به رفع ظلم کمکی نمی‌کند بلکه مانعی برای آن خواهد بود.

۱-۵- شیوه تحقیق

در این تحقیق، محقق می‌کوشد به روشهای مختلف کتابخانه‌ای، مصاحبه، مشاهده، استنباطی از مواد قانونی و ادله فقهی و روایات در مورد موضوع و توضیح و تفسیری که کشف مراد نویسندگان باشد و با بیانی صحیح راهی برای موضوع مورد بحث بر اساس موازین شرعی و قانونی پیدا نموده و اینکه از نظر محقق وصول هزینه‌های دادرسی قبل از دعوی نمی‌تواند جواز شرعی و عقلی داشته باشد و حق نداریم با اخذ هزینه‌های هنگفت موارد رسیدگی به احقاق حق را در بدو اقامه دعوی با مشکل مواجه نموده یا غیرممکن سازیم و به بهانه اینکه هزینه اخذ نشود تراکم دعاوی در دادگستری افزایش یافته، چنگ بزنیم، که این امر مفسده بسیاری را در بر خواهد داشت.

۱-۶- روش گردآوری

مطالعات کتابخانه‌ای، فیش‌برداری از کتب فقهی و حقوقی، مراجعه به کتابخانه فقه و حقوق، سایتهای تخصصی، مواجهه و مشاوره حضوری با ارباب رجوع محترم، استفاده از بخشنامه‌ها و آیین‌نامه‌های داخلی قوه قضائیه (دستگاه قضایی) و همچنین فتاوی مراجع محترم.

۱-۷- بهره‌وران تحقیق

دستگاه قانون‌گذاری، دادگاه‌ها، قضات محترم، دانشجویان و پژوهشگران فقه و حقوق.

۱-۸- اهداف تحقیق

۱. گشودن راه حل فقهی و حقوقی فراروی مردم و مسئولین دستگاه قضایی در جهت رفع پاره‌ای از معضلات
۲. گشودن راه حلی منضبط‌تر در محاکم حقوقی و دستگاه‌های قضایی برای برقراری و اجرای عدالت قضایی.

۱-۹- تقسیم‌بندی کلی مباحث

با توجه به سؤالهای مطروحه، تحقیق حاضر در ۳ بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد: بخش اول شامل بررسی هزینه‌های دادرسی نحوه محاسبه و وصول آنها، بخش دوم شامل دعاوی مالی و غیرمالی اعمال قانون اعسار برای رفع مشکل (بخشنامه‌های داخلی قوه قضائیه در مورد هزینه دادرسی و افزایش سالانه آن مورد بحث قرار می‌گیرد و بخش سوم: شامل تبری بودن یا